

LMBTQ KÖRKÉP: DÉLSZLÁV FILMEK

Hideg/meleg

KIS KATALIN

A MELEGHÁBORÚ A HIDEGHÁBORÚ UTÁN IS FOLYTATÓDIK. KÖRKÉP A HOMOSZEXUALITÁS ÁBRÁZOLÁSÁNAK TOVÁBB ÉLŐ TABUJÁRÓL A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI KELET-EURÓPAI FILMBEN.

A 2000-es évek első felében három olyan leszbikus témájú, feminista reflexiókkal tűzdelt társadalomkritikus film is készül a jugoszláv utódállamokban, mely alaposan megpíszkálja a homofóbiával összefüggő nacionalista és patriarchális attitűdöket: a szlovén Maja Weiss *Határörje* (*Varuh Meje*, 2002), a horvát *Rendes halott lányok* (*Fine Mrtve Djevojke*, 2002) Dalibor Matanić rendezésében, és a szerb *Végy egy mély levegőt* (*Diši duboko*, 2004) Dragan Marinković-től, melyek közül a *Rendes halott lányok*-ra térek ki részletesebben. A film egy külvárosi lakásba költöző leszbikus párról szól valahol Horvátországban. Mint a dialógusból megtudjuk, Iva és Marija azután költöznek új helyre, hogy előző albérletből leszbikus kapcsolatuk kitudódása után elküldik őket. A biztató kezdet után azonban, lelepleződésük után villámgyorsasággal pokollá változik az életük. Vesszőfutásuk akkor csúcsonyul ki, amikor tolakodó és velejéig rosszindulatú főbérőjük neonáci fia megveri és megerőszkolja az őt visszautasító Ivát, ami miatt Marija rátámad a férfira, aki verekedésük során a vonat alá esik, a ház egyes lakói pedig végignézik, ahogy a többi lakó meglincseli Mariját. Illegális abortuszokat sorozatban végző, gondatlan orvos, pszichésen sérült háborús veterán, feleségét rendszeresen verő családapa, a feleségének halálát tagadó, zavarodott bácsi: a ház bizarr lakói allegorikus módon idézik meg egy fojtogató, gyűlölködő, téveszmék által vezérelt társadalom képét, ahol élnek ugyan jólelkű emberek, de a többiek gonoszsága, embertelensége végül felőrli az ellenállásukat. A film mind a szatírához, mind a melo-

drámához közel áll ugyan, de érzésem szerint valahogy olyan módon sűrítik össze és ültetik át az alkotók művészi koncepciójuk szerint azt, amit a kortárs horvát valóságként észlelnek, hogy az véresen komoly és zsigerileg fájdalmas marad.

A volt Jugoszlávia utódállamaiban készült a tragikus leszbikus-meleg dráma műfajában remekmű *Irány Nyugat!* (*Go West!*, 2005.) A történelmi-háborús dráma rendezője, Ahmed Imamović már a film nyilvános bemutatója előtt több halálos fenyegetést kapott, a projektet pedig több vallásos szervezet és a nacionalista média is elítélte, a homoszexualitás ábrázolásának ténye és mikéntje, valamint amiatt, hogy a filmben elsikkad a háborús konfliktus „valódi” tétje... A *Go West!* a boszniai háború (1992-1995) kitörésekor játszódik, és egy Szarajevóban élő, rejtőzködő meleg párról szól: Kenanról, a csellista muzulmán fiúról és szerelméről, a szerb Milanról. Milan meggyőzi a háború elkerülhetőségében utolsó pillanatig bízó Kenant, hogy hagyják el a várost, és emigráljanak Hollandiába, ahol „a fegyvergyártás minimális, a virágtermesztés maximális”. A vonatokon utazókat azonban leszállítják a szerb katonák, így Kenan élete közvetlen veszélybe kerül: az etnikai tisztogatás módszere ugyanis a férfiak kényszerítése nadrágjuk letolására – amennyiben körülmetélésükre, s ekképpen muzulmán voltakra fény derül, agyonlövik őket. Mielőtt Kenant is szólítanák a végzetes genitális ellenőrzésre, Milan a körülöttük lévőkhöz segítségével nőnek öltözteti szerelmét, és menyasszonyaként kezd el hivatkozni rá. A „jegyesek” így tudnak továbbutazni Milan kelet-boszniai szülőfa-

lujába, ahol az ország elhagyásához szükséges papírjaik érkezését várják. Amikor Milant besorozzák a hadseregbe, Kenannak egyedül kell valódi identitása és Milannal való kapcsolatuk valódi természete titkát őriznie. Mindez embert próbáló feladat, különösen a falu „kurvája”/ „boszorkánya”, a kíváncsiskodó Ranka miatt, akivel kezdetben összebarátkoznak, azonban mikor Ranka véletlenül felfedezi Kenan titkát, szexuálisan ráerőlteti magát a fiatal férfira, és a szabadságra hazaérkező Milannal is összeugrasztja. Mikor Kenan erőteljesen visszautasítja és megerősíti a Milan iránti elkötelezettségét, Ranka leleplezi Milant az apja előtt, aki azonban a nőt öli meg. Milan meghal a háborúban, a lesújtott Kenan egyedül indul útnak. Milan apja pedig, miután segít kijutni Kenannak Boszniából, megöli magát.

A film, amely aztán 2006-ban közönségdíjat kapott a New York-i bosnyák filmfesztiválon, majd egy évvel később a legjobb film díját a madridi Móstoles nemzetközi filmfesztiválon, a bosnyák filmművészet bátor tette (tekintve a térségben uralkodó nacionalizmust és homofóbiát), egyben gyönyörű drámai alkotás gyűlöletről és szeretetről. Imamović filmjének nézője hamar túleszi magát a Kenan álcázása kapcsán felmerülő hihetőség kérdésén, és hamar bevonódik érzelmileg e fordulatos és látványos, dialógusait és színészi játékát tekintve is magával ragadó filmbé. Habár a néhány helyütt tévesen komédiaként kategorizált *Irány Nyugat!* valóban tartalmaz szatirikus és ironikus motívumokat és jeleneteket (mint például a Milannak és Kenannak szervezett, jellegzetes balkáni meglepetés esküvő), a film elsősorban érzelmdús és sokkoló háborús drámaként működik.

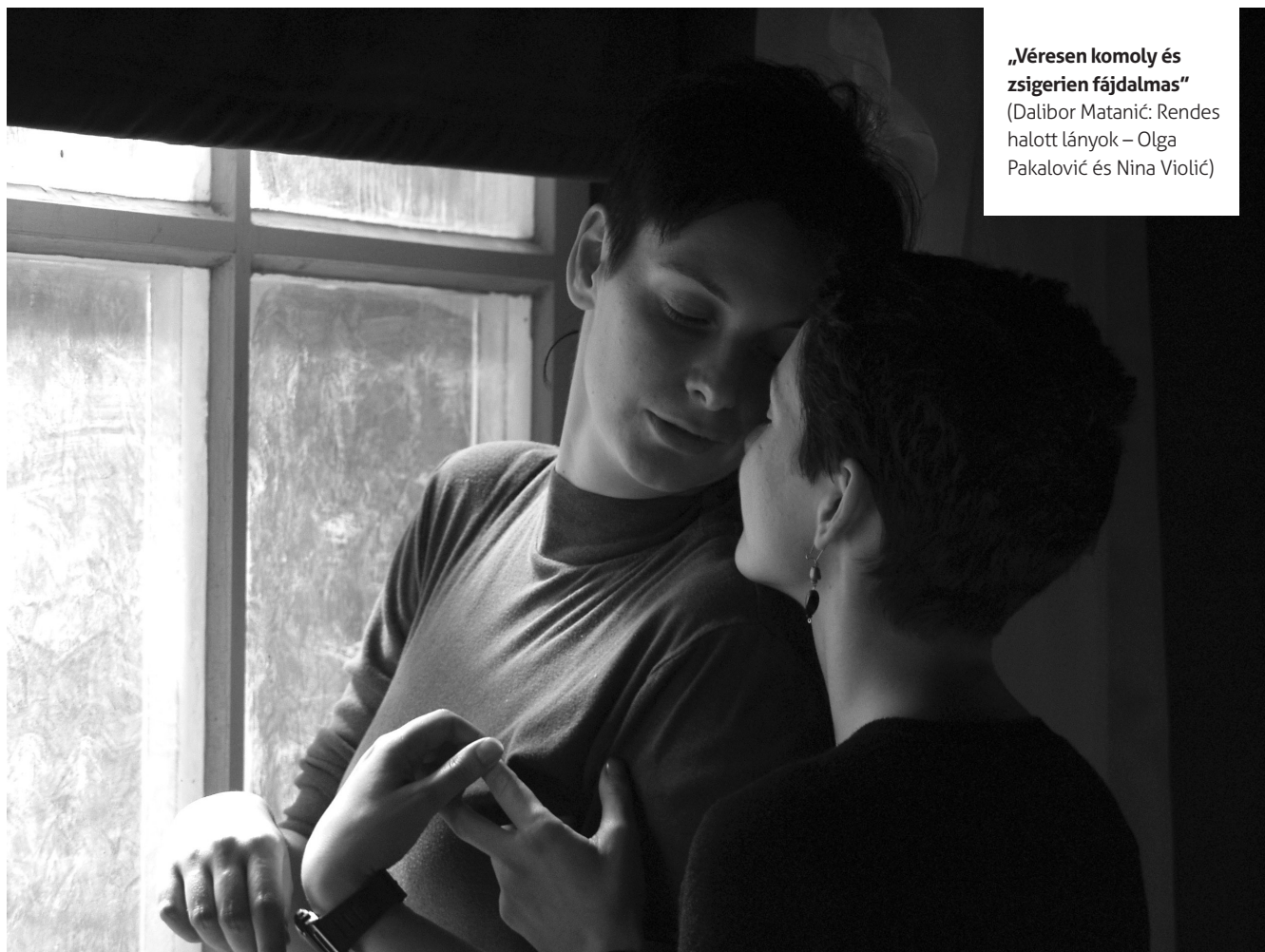
Ugyanebben az évben jött ki egy másik meleg témájú bosnyák film, a szlovén-francia-olasz segítséggel készült *Jókedélyű hullák*. Benjamin Filipović tragikomédiájában négy szálon fut a történet, melyet a halottasházban „találkozásuk” kerettörténete fűz össze, továbbá a (társadalmi és a földrajzi-fizikai értelemben vett) mobilitás tematikája. Egy idős feltaláló Diesel-motoros repülőgépet épít, hogy azzal repülje át az óceánt, és újra találkozzon emigráns lányával; egy élelmes opportunista privatizálni akar

egy vasúti szakaszt, amelyen évek óta egy traktorból átalakított mozdonnal szállítja a kiskirály vállalkozó egyedüli járatára rászoruló utasokat; egy papszék titokban önimádó és zsarnok felesége halálát kívánja (aki üstökös-ként szárnyal a bosnyák politikai élet csúcsa felé); a negyedik szál pedig a miniszter asszony megalkuvó titkára és annak pasijának szakítás közelébe került kapcsolata, a Hollandiába kivándorlás terve osztja meg őket. (Érdekesség, hogy a meleg pár egyik tagját ismét az a Tarik Filipović játssza, aki az *Irány Nyugat!* Milanját, és ismét Amsterdam az elképzelt melegparadicsom, vagy legalább is élhető ország). A kortárs boszniai helyzetet fekete humorral felidéző filmben a melegtéma bevonása inkább csak provokatív gesztus, semmint átélt sors. A film politikai korrektségre való törekvése vitathatatlan: jelzésszerűen utal a homoszexuális identifikáció nehéz pszichés feladatára, kárhoztatja a homofóbiát a meleg

alkalmazottját megalázó majd kirúgó főnök személyében, továbbá két „normális” pasi homoszexuális párkapcsolatát ábrázolja. Hiába, a hús és a vér, az igazi átélés azonban hiányzik ebből a filmes reprezentációból. A meleg párkapcsolat ábrázolása nem egyszerűen vérszegény, hanem egyenesen kínos, és ekképpen leolvastja a filmről is az elfogadás és bevonás vékony mázát, felfedve a készítő távolságtartását: a *Jókedélyű hullák*ban látható az évtized leghamisabb meleg csókja a mozivászonon.

A bosnyák *Jókedélyű hullák* mellett a térségben készült további melegtémájú vígjáték a 2011-es *Pride (Parada)*, mely szintén nemzetközi koprodukcióban készült. A többek között szerbek, horvátok és szlovénok közötti közreműködés a film alapvető politikai-educatív üzenetének is része, mely a nemzetek és szexualitások közötti békét, összetartozást és együttműködést szorgalmazza.

A szerb Srđan Dragojević filmjében két világ találkozik: a hipermacsó, újjgazdag háborús veterán Limuné, aki őrző-védő céget működtet, és a puha mackó, állatorvos Radmilóé. Limun pisztolyt szegezvén Radmilóra meglőtt kutyáját gyógyíttatja vele. Kettejük sorsa akkor kapcsolódik csak igazán össze és válik sorsfordítóvá, amikor Limun a menyasszonya, Biserka, Radmilo pedig a pasija, Mirko kedvéért egyezséget kötnek: Limun védelmet biztosít a tervezett Pride-felvonulásra a meleg aktivistáknak, mely a politikailag mélyen elkötelezett Mirko szívügye, Mirko pedig cserébe megrendezi Biserka álomesküvőjét. Mikor Limun mellől minden homofób embere kihátrál, Radmilóval együtt útnak indulnak, hogy Limun megmozgassa régi háborús kapcsolatait az ügy érdekében. A film balkáni road movie jelenetsora Radmilo és négy háborús veterán cimborá, egy szerb, egy horvát, egy bosnyák, és egy

„Véresen komoly és zsigerien fájdalmas”
(Dalibor Matanić: *Rendes halott lányok* – Olga Pakalović és Nina Viočić)

„Két világ találkozik“

(Srđan Dragojević: *Pride*
– Nikola Kojó és Milos Samolov)

koszovói albán Belgrádba érkezésével zárul. A film utolsó harmadában a meleg és a macsó Pride-ra készülődését (à la *A hét samuráj/A hét mestervész*), összebarátkozását, majd a Pride-on a felvonulni készülő és a neonácik összecsapását láthatjuk. A film e ponton átfordul az eddigi parodisztikus stílusból egy hiperrealis-melodrámaiba: a rendőrség megérkezése és a neonácik elmenekülése után Radmilo holtan találja az aluljáróba dobott Mirkót. A temetésen Radmilót a könnyező Limun támogatja, akinek felnyitotta a szemét az együtt eltöltött idő, és homofóbból melegbaráttá lett.

A végjáték tragikus melegdrámába fordítja az egyébként nyíltan populistá komédiát. A *Parada* végkifejlete, hasonlóan a lengyel *Lebegő felhők* (Płynące wieżowce, 2013), egyfajta homofób deus ex machina-ként sújt le, azonban a lengyel filmmel összehasonlítva, a *Paradában* a rettenet és tragikum azért végig a parodisztikus, szatirikus, és kissé műanyag – Dragojević, tudatosan, vékony műfaji jégen táncol. Mindennek révén ugyan hidegzuhanyként éri a nézőt Mirko halála, de ez sokkal inkább hat fájdalmasan realista kijózanítóként mint erőltetett ideológiai függelékként, mint Wasilewski darabjában.

A fiatalkorában punk rocker, majd befutott rendezőként politikai karrierbe kezdő, szerb parlamenti képviselőként dolgozó Dragojević társadalomjobbító szándékát mi sem bizonyítja jobban, minthogy filmjét a mozikban való bemutatását követő évben a szerb oktatási minisztérium ajánlásával ingyenes vetítésre kínálták fel az iskolákban a tanárok és igazgatók számára, akik aztán kedvezményes áron igényelhették a film tömeges vetítését a diákoknak. Dragojević a politikai-filmes kampánya kapcsán egy interjúban el is meséli, hogy egy újságíró ismerősenek fia szerint a *Parada* „egy kalap szar (...) mert miatta már nem utálja a buzikat”. Nos, a *Parada* az exjugoszláv társadalmi attitűdökre gyakorolt pontos hatásai nehezen mérhetőek, ugyanakkor annyi bizonyos, hogy a film elsöprő közönségsiker lett a szerb, horvát, bosnyák, szlovén, és montenegrói mozikban; számtalan (főleg közönség-) díjat söpört be hazájában és a nemzetközi porondon egyaránt, köztük a Berlinale Panoráma szekciójának közönségdíját is; azaz szerb filmhez képest rengeteg nézőhöz jutott el. A film kritikai fogadtatása ugyanakkor rendkívül vegyes. A bírálók a (filmes szempontól is meglehetősen idejétmúlt) sztereotípiákat, és a meleg és a macsó nacionalista főszereplők parodisztikus ábrázolását

kárhozzátják. A film vaskos humora, politikai inkorrekttségbe ágyazott korrektsége egyesek szerint felszabadító erejű és szellemes, mások szerint banális és erőltetett. Sokan értékelték a film homofóbiát elítélő és elfogadást hirdető üzenetét, bátor filmtettként méltatva Dragojević projektjét a nacionalista-homofób térségben, míg mások propagandaflimmé silányult, fáradt és fárasztó vígjátékról beszélnek. A *Parada* legádázabb ellenfelei a filmet egyszerűen azért ítélik el, mert az melegbarát. Dubrovnikban például betiltották a film bemutatását egy, a katolikus egyház működtette moziban. Uzinić püspök azzal indokolta a döntést, hogy a film a bűnt és a homoszexuális életmódot propagálja, az egyház-megye továbbá elutasítja a film horvát függetlenségi háborúval kapcsolatos ábrázolását is. A *Prada* támogatói közül többen is hiányoltak viszont egy, a két meleg főszereplő közötti csókot, mely szimbolikus jelentőségű lett volna – a *Parada* melegkarakterének „sterilizálása” valószínűleg nagyban hozzájárult az ízig-vérig középutas vígjáték nagyközönség számára befogadhatóvá és piacképesé tételében.

A drámáiról ismert és elismert, *Szerelmem, Szarajevó* (2006) című alkotásáért Arany Medve-díjjal elismert Jasmina Zbanić *Szerelemsziget* (*Ostrov*

ljubavi, 2014) filmtervének támogatását a benne ábrázolt szexualitás miatt utasította el a bosnyák kulturális minisztérium filmalapja még 2011-ben. Zbanić Horvátországba helyezte át a projektjét, és további német és svájci források segítségével igazi páneurópai mozi készített. A romantikus vígjáték egy horvát nyaralóhelyen, a „Szerelemsziget”-en játszódik, ide érkezik a francia származású, kifinomult és törekény, előrehaladottan terhes Lilian és férje, a több kritikában „szerethető macsó”-ként jellemzett bosnyák Grebo. Lilian már az első nap kiszúrja Florát, a szálloda rendkívül vonzó bűvároktató-előadóművészt – a román lány nyal évekkkel ezelőtt Németországban együtt éltek (mint szeretők) és dolgoztak (pornófilmekben). Liliant felkavarja a kettejük között újra fellobbanó tűz, miközben mit sem sejtő férje is a kacér Flora kegyeit keresi. A romantikus háromszög a kenyértörésig kiéleződik, főleg azután, hogy Lilian feltárja Grebo előtt múltja eddig eltitkolt részleteit, sőt a két nő újra egymásra talál. Lilian ingadozik a férfi és a nő iránt érzett szerelme között – a fergeteges vég-

játékban, a szálloda esti partiján nem csak a három szerető konfrontálódik, hanem a baba is megszületik. Lilian döntése alapján arra jutnak, hogy közösen folytatják tovább életüket – sőt, a baba születése utáni szeretetmámorban nem csak Lilian és Grebo, Lilian és Flora, Flora és Grebo, hanem Grebo és a szállodában dolgozó meleg előadóházigazda pasi (akivel Grebo korábban összebarátkozott, és aki érzelmileg támogatta a Liliannel való kapcsolatának válsága alatt) is csókolóznak.

A film fő betétdala a német giccsrock együttes, a Scorpions több változatban elhangzó „Wind of Change” című balladája, lényegében a film mottója is: új szelek fújnak az erkölcsök és a különböző társadalmi csoportok közötti viszonyok terén. Zbanić nyomasztó drámái után egy könnyű „nyári” darabban a boldog liberalizálódást ünnepli, beleértve például az alkalmi marihuána használatot, alkalmi kalandokat, homo- és biszexualitást, és az intim kapcsolatok új etikai formáit, mint amilyen a nyitott kapcsolat és a szerelmi sokszög. A film egy szociálisan liberálisabb,

jómódú és jóindulatú páneurópai utópia „családbarát”-nak megmaradó, de akként azért pikáns romkom elbeszélése, ahol a Szerelemsziget tehát magát Európát szimbolizálja, ahol nemzetek és szexualitások egy nagy multikulti paradicsomban vegyülnek. Ezen naiv, de szimpatikus utópisztikus vízióban kiemelt szerepet játszik a „család” koncepciójának kibővítése és egyszermind újraírása legfőképpen az utolsó, babaszülős jelenet által. Ebben egy „közös családi fotó” teszi megkérdőjelezhetetlenné a családi szimbolikát, melyen a szálloda vendégei alkotta közösség/nagycsalád jóváhagyóan veszi körbe a rendhagyó kiscsaládot, melyet három főszereplőnk és az újszülött alkot. (A szimbolikus családi fotó kistotáljából ugyanakkor persze sok mindenki kimaradt, például a sötétebb bőrszínű európaiak, vagy a tengerparti nyaralás privilégiumával nem rendelkezők.) A baba, és az általa a hagyományos fogalmak szerint megteremtődő „család” mintegy szentesíti, vagy legalábbis szentesíteni kívánja ezt a (hármás) kapcsolatot, annak értékes-

„Új szelek fújnak”

(Jasmila Zbanić:
Szerelemsziget – Ariane
Labeled és Ada Condeescu)

ségét, a domináns társadalom szerinti „normalitását”. Ami kicsiben és privát értelmezési keretek közt megtörténik az első melegbarátnak tartott orosz filmben – *Te kellesz (Ja ljubju tyebja, 2004)* –, az nagyban és az amerikai tömegfilmből ismert klisék szerint ismétlődik meg az európai koprodukció keretében a *Szerelemszigetben*. Az új évezred egy másik jellegzetes biszex-poliamória filmje a német *Három (Drei, Tom Tykwer, 2010)*. A poliamória olyan szerelmi kapcsolatot jelöl, ahol mindegyik partner egyenrangú, együttműködő fél, ellentétben egy klasszikus háromszöggel ahol a felek konfliktusban állnak és egymással versengenek). A *Három* biszex háromszögének női tagja ikrekkel testesen alkot családot a hármás másik két, férfi tagjával, akik közül bármelyik lehet a biológiai apa. Ezekben a filmekben a homo- és biszexualitás és az e szexualitásokkal összefüggő intim kapcsolatok a „gyermek” és a „család” normatív koncepcióin keresztül hagyatnak jóvá. E filmek üzenetei ugyanis nyilvánvalóan továbbra is éles ellentétben állnak a társadalom többségének meggyőződésével, akiknek talán legbiztosabbnak hitt, érzett védőbástyája a homo- és biszexualitás ideologikus távolytartása a család ideáljától. Meggyökeresedett elképzelés, miszerint az előbbi az utóbbira veszélyes ill. arra képtelen, azaz a kettő összeegyeztethetetlen. Pontosan ebbe a diszkurzusba avatkoznak bele polemizáló módon a gyermekvállaló, boldog biszex hármás kapcsolatokat megvillantó filmek.

Ha a *Szerelemsziget* konklúziója, banális és leegyszerűsített is, attól még vitaindítóként és populáris formában közzétett állásfoglalásként, s ekképpen értékközvetítőként bőven működhet. Továbbá, ha nem is limonádé, de mondjuk enyhén alkoholos gyümölcs-koktél, a *Szerelemsziget* nyilvánvalóan nem lélektani mélysége vagy virtuóz narrációja miatt lesz emlékezetes vagy jelentős alkotás, és ez teljesen rendben van így. Ugyanakkor a zbaníci-életmű első könnyű darabja a maga műfaji kategóriájában kellőképpen szórakoztató, progresszivitásában pedig kellemes meglepetés, melynek társadalmi tudatosságát és fontosságát (néhány kritikussával ellentmondva) egyértelműen megerősíteném. •

BUDAPEST PRIDE LMBTQ FILMFESTIVÁL

Magukra találnak

HUBER ZOLTÁN

A MÁSSÁG TÉMÁJA A FŐSODORBAN IS EGYRE FONTOSABB.

Tavaly még valódi mozihelyszín és a szélesebb közönséget is vonzó címek nélkül zajlott a leszbikus, meleg, biszexuális, transzszexuális és queer (LMBTQ) filmek 19. budapesti fesztiválja, az idei évre már jóval komolyabb és látványosabb programmal készültek a szervezők. A tavaly bezárt Örökmozgó helyén működő Art+Cinema termében öt nap alatt tizenhárom játékfilmre, illetve rövid- és dokumentumfilmre, illetve a nézők, de voltak vetítések Szegeden és Pécsen is. Bár a másság témája manapság a fősodorból is egyre markánsabban jelen van (gondoljunk csak a *Carol* vagy *A dán lány*, illetve a *Transparent* aktuális sikereire), az LMBTQ közösség különféle problémáit és nézőpontjait körüljáró válogatásba számos specifikus, vagy itthon jószerével ismeretlen alkotás kerülhetett.

A fesztivál nyitófilmje a Torontóban debütált, a hazai mozikban először látható *Freeheld* (2015) valós történe-

tet dolgoz fel. Peter Sollett filmjének hősnője kiváló nyomozó, aki regisztrált kapcsolatban él ugyan a szerelmével, de a munkahelyi előítéletek miatt homoszexualitását titkolja. Az önként vállalt rejtőzködésnek szörnyű csapást véget, a rendőrnőt előrehaladott daganatos betegséggel diagnosztizálják és már nem tudnak segíteni rajta. Hiába a bejegyzett, az állam által is elismert élettársi viszony, a szerelmét mégsem illeti meg a hagyományos házastársaknak járó özvegyi nyugdíj. Laurel nem hagyja annyiban a dolgot és megpróbálja elérni a vonatkozó törvények megváltoztatását, az ügy pedig egyre nagyobb feltűnést kelt.

Laurel Hester harca és a 2006-ban meghozott pozitív döntés meghatározó lépés volt az egyenmű házasságok törvényi elismeréséhez vezető úton. Fontos tehát a téma és nem véletlenül bukkan fel számos nagy név a vásznon, a *Freeheld* nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Az alkotóknak nem sikerül átélhetővé varázsolni a drámát és sajnos a kínálkozó klisé-

Peter Sollett:
Freeheld
(Ellen Page és
Julianne Moore)